

Vəfa İBRAHİM

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Folklor İnstitutu

Aparıcı elmi işçi

vefa-ibrahim@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9003-4399

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2025.3.89>

**AŞIQ ŞEİRLƏRİNİN İNGİLİS DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ İLƏ BAĞLI
BƏZİ PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI**

Açar sözlər: aşıq, şeir, sənət, xalq, tərcümə, dil, məzmun

РЕЗЮМЕ

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА АШУГСКОЙ ПОЭЗИИ НА
АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

Азербайджанская ашугская литература представляет собой важнейший носитель многовекового культурно-исторического наследия народа и служит средством выражения как поэтических, так и духовных ценностей. Несмотря на необходимость перевода этого жанра на английский язык с целью популяризации среди мирового сообщества, данный процесс сопровождается рядом серьезных трудностей. Эти трудности связаны в первую очередь с лексическими, семантическими, стилистическими и культурными аспектами.

Отсутствие адекватных эквивалентов в английском языке для архаических и диалектных выражений, а также культурно специфических терминов, используемых в текстах ашугской поэзии, вызывает значительные лексико-семантические проблемы. Такие слова, как “саз”, “ашуг”, “дастан”, несут не только языковую, но и глубокую культурно-историческую нагрузку, что требует особого подхода при их передаче.

Ритмическая структура и художественные средства ашугской поэзии — такие как сравнение, метафора, повтор, аллитерация и другие — являются важными элементами ее эстетической ценности. Сохранение этих форм при переводе вызывает как технические, так и творческие сложности. Стихи, построенные на силлабическом размере и соответствующие мелодическим требованиям, практически невозможно воспроизвести на английском языке без потерь формы или содержания.

Кроме того, западный читатель, незнакомый со специфическими историко-культурными функциями ашуга и его социальной ролью, может не понять символику и ценности, заложенные в стихах. В связи с этим перевод следует рассматривать не просто как языковую трансформацию, а как форму межкультурной коммуникации.

Успешный перевод ашугской поэзии на другие языки, особенно на английский, требует не только языковых знаний, но и комплексного подхода, глубокой культурной осведомленности и высокого художественного мышления. Такой подход создаёт условия для эффективного представления и популяризации азербайджанской ашугской литературы на международном уровне.

В статье анализируются основные проблемы, возникающие при переводе ашугских стихов на английский язык, и предлагаются возможные пути их решения.

Ключевые слова: ашуг, поэзия, искусство, народ, перевод, язык, содержание

SUMMARY
SOME PROBLEMS IN TRANSLATING ASHIQ POETRY INTO ENGLISH
AND POSSIBLE SOLUTIONS

Azerbaijani ashik literature represents a significant carrier of the nation's centuries-old cultural and historical heritage and serves as a medium for expressing both poetic and spiritual values. Although the translation of this literary form into English is essential for its introduction to a global audience, the process involves several serious challenges. These challenges are primarily associated with lexical, semantic, stylistic and cultural contextual issues.

The absence of adequate equivalents in English for the archaic and dialectal expressions, as well as culturally specific terms frequently used in ashik poetry, leads to substantial lexical and semantic difficulties. Words such as *saz*, *ashiq* and *epic* carry not only linguistic meanings, but also deep cultural and historical connotations, which require a special approach in translation.

The rhythmic structure and artistic devices of ashik poetry such as simile, metaphor, repetition, alliteration, and other poetic tools are main elements of its aesthetic value. Preserving these features during translation presents both technical and creative difficulties. Since the poems are composed in syllabic meter and adhere to melodic demands, it is nearly impossible to reproduce their harmony and rhythm in English without sacrificing either form or content.

Moreover, a Western reader unfamiliar with the specific historical and cultural functions of the ashik and their social role may struggle to understand the symbolism and values embedded in these poems. Therefore, translation should not be seen merely as a linguistic transformation, but as a form of intercultural communication.

Successful translation of ashik poetry into other languages, especially English, requires more than just linguistic competence. It demands a comprehensive approach, deep cultural knowledge and high poetic sensitivity. Such an approach enables the effective presentation and promotion of Azerbaijani ashik literature on an international scale.

In the article some problems related to the translation of ashik poems into English and ways to solve them are shown.

Keywords: Ashik, poetry, art, people, translation, language, content

Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətində müstəsna rol oynamış ozan-aşıq sənəti tarix boyu müxtəlif adlar daşımış, zəngin və uzun inkişaf yolu keçmişdir. XVI-XVIII əsrlərdən etibarən bütün ulu sələflərini təmsil edən aşiq sənəti milli sədləri aşıb, bir çox qonşu xalqlar arasında da yayılmışdır və onlarda da Azərbaycan dilində çalılıb oxuyulan aşiqqlar ortaya çıxmışdır.

XVI-XVIII əsrlərdə Qurbani, Miskin Abdal, Xəstə Qasım, Sarı Aşıq, Abdulla kimi ustad sənətkarlar aşiq şeirinin şəkillərini zənginləşdirmiş, bu şəkillərdə nadir söz inciləri yaratmışlar. Onların yaratdıqları lirik mənalar, bəşəri hisslər xarici tədqiqatçıların və tərcüməçilərin də diqqətini cəlb etmiş və onlar Azərbaycan sənətkarlarının əsərlərini ingilisdilli oxuculara da çatdırmaq istəmişlər.

XVIII-XIX əsrlərdə aşiq sənətinin özünəməxsus sənət növü kimi formalaşması başa çatır: sufi meyilləri azalır və aşiq sənəti sufi ideyalarının təbliği formasından estetik dəyərlərin, məhəbbət və sosial-fəlsəfi mövzuların, didaktikanın təbliği vasitəsinə çevrilir. Orta əsrlər ozan-aşıq yaradıcılığının iki istiqaməti – dastan yaradıcılığı və lirik şeirlər yaratmaq sahəsindəki istiqamətlər qarşılıqlı surətdə inkişaf edərək, sanki bir vəhdət təşkil edir.

Bu dövrdə sırf ifaçı aşıqların sayı xeyli artır. El şairləri söz qoşmaqda davam etsələr də, sənətdə onların çəkisi azalır. İfaçı aşıqların yaradıcılıq ənənəsi ilə orta əsrlər söz ustalarının sənətkarlıq qabiliyyəti bir çox saz-söz ustalarının yaradıcılığında birləşərək vəhdət təşkil edir. Bu isə aşıq sənətində intibah dövrünün başlanması demək idi. Ağ Aşıq, Sarı Aşıq, Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər kimi sənətkarların şeirlərində musiqi ritmləri ilə sözün avazı birləşir. Bütün bunlar nəinki aşıq poeziyasının poetik gözəlliklərini, həmçinin belə şeirlərdə ifadə edilən dərin fəlsəfi fikirləri, bəşəri duyğuları, onların estetik təsirini də xeyli artırır. Belə şeirlərdə milli kolorit çox güclü olsa da, bəşəri ideyalar da az deyildir. Ona görə də, bu dövrdə yaranan və olduqca səmimi, yüksək poetik duyğular ifadə edən aşıq şeirləri qonşu xalqların da istər şifahi xalq yaradıcılığına, istərsə də yazılı ədəbiyyatına güclü təsir göstərir. Həm mənə, həm də bədii cəhətdən çox səlis və rəvan forma alan aşıq şeirinin Azərbaycan yazılı ədəbiyyatına təsiri də artır.

Beləliklə, XVIII-XIX əsrlərdə yaşamış ustad Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılığı təkcə Qafqazda deyil, Türkiyədə, İranda, Orta Asiyada yaşayan xalq sənətkarları üçün də sənət meyarı və təqlid nümunəsi sayılırdı. Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər kimi şairlərin şeirləri isə nəinki Azərbaycanda ağıllara hakim kəsilir, həmçinin bir sıra qonşu ölkələrdə də kamillik nümunəsi hesab edilirdi.

Qeyd etdiyimiz kimi, XVIII əsrdən aşıq sənətinin inkişafında yeni mərhələ başlanır və bu güclü təkan XIX əsrdə özünün zirvə səviyyəsinə çatır. Bu özünü ilk növbədə Aşıq Alının və Aşıq Ələsgərin timsalında göstərir. Bu ustad sənətkarların yaradıcılığı isə öz növbəsində aşıq sənətinin sonrakı inkişafına güclü təsirlə başlayır və Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Aşıq Mirzə, Aşıq Əsəd, Aşıq Hüseyn Cavan, Aşıq Şəmşir və Aşıq Pənah kimi sənətkarlar ortaya çıxır.

İngilis tərcüməçisi Dorian Rottenberq tərcümələrində Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına, o sıradan Aşıq Abbas Tufarqanlı yaradıcılığına ayrıca yer vermişdir. Tərcüməçi aşığın “Bəyənəmz”, “Pəri” adlı şeirlərini ingilis dilinə tərcümə etmişdir (1, 619-621). Bilindi ki, Aşıq Abbas Tufarqanlının şeirləri sonradan xalq arasından toplanılıb. Toplayıcılar bu şeirlərə ad müəyyənləşdirərkən iki başlıca prinsipdən çıxış ediblər. Onlar şeirlərə ya şeirin məzmununa uyğun ad qoyublar, ya da şeirin rədifini ad olaraq seçiblər.

Aşıq Abbas Tufarqanlının «Bəyənəmz» şeirinin adı şeirin rədifindən götürülüb. İngilis tərcüməçisi Dorian Rottenberq isə bu şeiri tərcümə edərkən şeirə başlıq olaraq birinci bəndin birinci misrasını seçib. Bilindi ki, şeirin birinci misrası belədir: “*Ay həzərat, gəlin sizə söyləyim...*” (3, 238). Dorian Rottenberq bu misranı belə tərcümə edib: “*Oh, brothers and sisters, what have we come to*” (1, 620). Bu tərcümənin Azərbaycan dilinə hərfi tərcüməsi belədir: “*Ay qardaşlar və bacılar, görün biz nəyə gəlib çatmışıq...*”. Şeirin birinci misrasında xitab kimi işlənən “həzərat” sözü “hazır olanlar, yığışanlar” mənasındadır. Aşıq Abbas Tufarqanlı bu şeirinin birinci bəndində dinləyənlərin diqqətini verəcəyi mühüm xəbərə yönəltmək məqsədi ilə xitab üslubunu seçmişdir. Şair fərqli bir zamanın

gəldiyini, ədalətsiz cəmiyyət yarandığını bildirmək məqsədi ilə insanlara müraciət edir. *Tərcüməçi* “*ay həzərat*” (hazır olanlar, yığışanlar) müraciət ifadəsini “*oh, brothers and sisters*” kimi tərcümə edib ki, bu tərcümə şeirin birinci bəndinin məzmununa və şairin məqsədinə uyğundur. Ona görə ki, şair önəmli bir xəbəri ilk sırada öz yaxınlarına, yurddaşlarına bildirmək istəyir. Şeirin ikinci misrasında işlənmiş “*ala qarğa*» “*jay*” (“*zığ-zığ quşu*”) kimi tərcümə olunub. Bu tərcümə dəqiq olmasa da, “*qartal*” sözü “*zığ-zığ quşu*” sözünün semantik antonimi kimi götürülə bilər. Çünki şair ədalətsiz bir cəmiyyətin qurulduğunu, hər şeyin baş-ayaq çevrildiyi bir zamanın gəldiyini bildirmək üçün ziddiyyət bildirən anlayışlardan sığ-sığ istifadə edib. Şeirin birinci bəndində tərcümə olunmuş ifadələr sırasında «*bəyənəmz*» sözünün tərcüməsi ümumi mənanı ifadə etsə də, dəqiq deyil. Ona görə ki, tərcüməçi aşıqın şeirin birinci bəndində iki dəfə işlətdiyi “*bəyənəmz*” sözünü ingilis dilində üç dəfə “*nifrət etmək*” (to hate) kimi tərcümə edib:

“...*The jay hates the eagle as never before.*

Sons hate their fathers, daughters- their mothers,

And daughters-in-law hate their mothers-in-law.” (1, 620)

“*Bəyənəmək*” sözü ilə “*nifrət etmək*” ifadəsi arasında məna yaxınlığı olsa da, eyni anlam daşımır. Başqa bir yöndən isə “*bəyənəmək*” felini ingilis dilinə “*to disapprove*”, “*to disdain*”, “*to dislike*”, “*to blame*»” kimi tərcümə etmək olar. Şeirin birinci bəndində “*bəyənəmz*” sözünün “*nifrət etmək*” («*to hate*») kimi tərcüməsi bu bənddə ifadə olunan fikrin məzmununa uyğun deyil, başqa yöndən isə azərbaycanlıların düşüncəsində olan oğul-ata, qız-ana münasibətlərini doğru ifadə etmir.

Şeirin ikinci bəndində Aşıq Abbas Tufarqanlı zamanın ədalətsizliyini göstərmək məqsədi ilə ayrı-ayrı insan tiplərini təqdim edir. Aşıqın qoşmasının ikinci bəndinin birinci misrası uyğun tərcümə olunsada, ikinci misrada uyğunsuzluq var. Belə ki, aşıq şeirin ikinci bəndinin ikinci misrasında dəri paltar geyən adamlardan danışır. Tərcüməçi isə bu misranı dəri paltar geyməyin günah olduğu anlamında tərcümə edir. Ancaq şeirin orjinalında belə bir anlayış yoxdur. “*Adam var geyinər pustinən dəri*” “*Some wear clothes of leather-a sin in effect*”. Ola bilsin ki, şair “*a sin in effect*” ifadəsini dördüncü misradakı “*... no respect*” ifadəsinə qafiyə olaraq işlədib. Ancaq bu cür ifadələrin seçilməsi şeirin məzmununa uyğun olmalıdır. Bu bəndin üçüncü misrası “*Adam var mərfətdən yoxdur xəbəri*” şəklindədir. Tərcüməçi isə düzgün olaraq bu anlayışı “*nothing of tact and good manners*” “*Adam var davravniş qaydalarını bilmir*» kimi tərcümə edib. Şeirin dördüncü misrasında isə məntdəki “*bəyənəmz*” ifadəsi qafiyəyə görə “*hörmət etməz*” (no respect) şəklində tərcümə edilib. Bu bənddə işlənmiş «*sərsəri*» sözünü isə tərcüməçi ingilis dilində olan “*vagabond*” (səfil) kimi tərcümə edib. Bizə görə «*başıpozuq*», «*avara*» sözünü ingilis dilində daha dəqiq ifadə etmək mümkündür. Bu sözün ingilis dilində aşağıdakı ekvivalentləri var: “*an idler*”, “*a loafer*”, “*a tramp*”, “*a good for nothing*”, “*dawdler*”, “*slacker*” (4, 370).

Şeirir üçüncü bəndinin birinci, ikinci və üçüncü misrası əsasən doğru tərcümə olursa da, dördüncü misrada qüsurlar var. Şeirir üçüncü bəndinin dördüncü misrasında ümumi məzmunu uyğun olaraq Allahla bağlı yol-ərkandan, yəni Allahın razılığını qazandıracaq mənəvi yolun prinsiplərini qəbul etməmək və bəyənməməkdən söhbət gedir. Tərcüməçi isə bu misranın mahiyyətini ümumi məzmunundan ayıraraq onu qanunlara itaəti rədd edən adamlar kimi tərcümə edib.

Şeirir dördüncü bəndinin birinci misrasının tərcüməsi doğrudur. İkinci misrada nərgiz gülü – “narcissus” - qızılgül – “rose” kimi tərcümə olunub. Bəndin üçüncü misrasında geyməyə bez tapmayan adamın varlığından söhbət gedir: “Adam var, geyməyə tapammaz bezi”. Ancaq tərcüməçi bu misradakı «bez» sözünü ümumiyyətlə mətndən çıxarıb. Ancaq “bez” sözünün ingilis dilində bir neçə qarşılığı var. Məsələn: “cotton material”, “coarse calico”, “calico”. Biz bu sözün tərcüməsinin üzərində ona görə dayandıq ki, “bez almağa imkanı olmamaq” birləşməsi kasıblıq anlayışını dəqiq ifadə edir. Tərcümədə isə ümumiyyətlə paltar almaq imkanı olmayan adamdan danışılır.

Şeirir beşinci bəndinin birinci, ikinci və dördüncü misrası doğru tərcümə olunmuşdur. Üçüncü misrada isə qeyri-dəqiq ifadə işlənmişdir. Bu misrada çörək tapmayan insanların varlığından danışılır. Tərcüməçi isə bu misranın tərcüməsində “uşaqlarına çörək ala bilməyən adamların olmasını” önə çəkir.

Şeirir sonuncu bəndində üç misra – birinci, üçüncü və dördüncü misralar doğru tərcümə olunmuşdur. Bu bəndin ikinci misrasının tərcüməsi isə dəqiq deyil. Bu misrada deyilir: “Adam var, gözünə çəkəsən millər” (3, 239). Tərcüməçi bu misranı “Adam var qaşlarının rəngini dəyişir” (“There are people who change their eyebrow’s hue”) kimi dəyişir (1, 620). Göründüyü kimi, tərcümə orijinala uyğun deyil.

Beləliklə, Dorian Rottenberq Aşıq Abbas Tufarqanlının “Bəyənməz” şeirini tərcümə edərkən şeirin məzmununu qoruyub saxlamağa çalışsa da, bir sıra yanlışlıqlara yol vermişdir. Bizcə, bunun iki başlıca səbəbi var. Birincisi, tərcüməçi Azərbaycan dilini, xüsusən bədii Azərbaycan dilini bilmir, şeiri sətiri tərcümədən istifadə edərək tərcümə edir. İkincisi isə tərcüməçi şeirdə ifadə olunmuş anlayışları mətnə uyğun dəyərləndirə bilməyib. Belə ki, tərcüməçi şeirdə olan “yol”, “ərkan”, “mərifət”, “bismillah” və başqa bu kimi anlayışları onların bağlı olduğu məzmunundan uzaqlaşdıraraq, hərfi tərcümə edib.

Bu günədək Xəstə Qasımın ingilis dilinə dörd şeiri tərcümə olunmuşdur. Bu şeirlər “Kəkliklər”, “Olsun”, “Yaxşısı”, “Sənəm, gəl” adlanır. Burada biz ancaq Xəstə Qasımın “Kəkliklər” və “Olsun” şeirlərinin ingilis dilinə tərcüməsi ilə bağlı məsələlərə toxunacağıq. Bu şeirləri ingilis dilinə Dorian Rottenberq tərcümə etmişdir (1, 623-624).

“Kəkliklər” şeirində aşıq kəkliyin gözəlliyindən danışır, onun gözəllik cizgilərini bir-bir təsvir edir. Aşıq öz şeirində kəkliklərlə özü arasında bir yaxınlıq görür, dərđini onlara danışır, onlardan ayrılmağın çətinliyini dilə gətirir.

Bu şeirin ingilis dilinə tərcüməsini təhlil etməzdən öncə onu da qeyd edək ki, qoşmanın bir bəndi ingilis dilinə tərcümə olunmayıb və bunun səbəbi ilə bağlı tərcüməçinin hər hansı bir qeydi də yoxdur.

Şeirin birinci bəndinin tərcüməsində mütərcim orijinala uyğunluğu əsasən qoruyub saxlayıb. Belə ki, tərcüməçi “*dam üstündə duran sona kəkliklər*” misrasının birinci hissəsini dəqiq tərcümə edərək, kəkliyin dam üstündə quşlar üçün oturmaq yeri olan “tar” üzərində dayanmasını ifadə edib. Ancaq tərcüməçi “sona kəkliklər” ifadəsini sadəcə olaraq “kəkliklər” kimi tərcümə edib. Bilindiyi kimi, “sona” sözü daha çox gözəllik anlayışını bildirmək üçün istifadə olunur. Ona görə də biz bu ifadəni ingilis dilinə dəqiq tərcümə etməyi mümkün hesab edirik. Belə ki, bizim tərcüməmizdə bu misra ingiliscə belə səslənir: “*Standing on the rooftop, beautiful partridges?*”.

Bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarının tərcüməsində isə uyğunsuzluqlar var. Məsələn, Xəstə Qasım qoşmada kəkliklərin “al-yaşıl geyinməsini”, “tirmə bağlamasını”, “dondan-dona girərək” öz gözəlliklərini göstərmələrini ifadə edib. Bu misraların ingilis dilinə tərcüməsi isə belə səslənir: “Başını şərf və mavi ipəklə bəzəmiş kəkliklər” // “Paltarlarınızı dəyişin, qoy ovçular patronlarını korlasınlar”. Göründüyü kimi, bu tərcümədə ciddi qüsurlar var. Görünür, tərcüməçi “*cartridges*” (patronlar) sözünü “*partridges*” (kəkliklər) sözünə qafiyə olaraq işlədib. Ancaq bu tərcümə uğursuz alınıb. Bizə görə, bu iki misranı aşağıdakı şəkildə vermək daha doğru olardı:

*“Wearing white-green, covering your heads with shawl
Why have you changed your dress, partridges?”*

Qoşmanın ikinci bəndinin birinci, ikinci misrasının tərcüməsi orijinaldakı məzmunu ifadə edir. Ancaq bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarının tərcüməsi uğurlu deyil. Bu misralardan göründüyü kimi Xəstə Qasım uğurlu bir bənzətmə taparaq xınalı daşlar üzərində gəzən kəkliyin ayaqlarının qırmızıya boyanmasını mənalandıraraq, kəkliyin sevincli, yoxsa kədərli olduğunu öyrənməyə çalışır. Tərcüməçi bu incə detallara diqqət yetirməyərək bu misraları belə tərcümə etmişdir: “Lələklərini qana boyayaraq qardaşlarınıza matəm tutursunuz, yoxsa kef məclisi qurursunuz, kəkliklər?”.

Qoşmanın üçüncü bəndinin birinci və ikinci misralarının tərcüməsini uğurlu saymaq olar. Bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarının tərcüməsi isə bir qədər qeyri-dəqiqdir. Belə ki, bu misraların ingilis dilinə tərcüməsini Azərbaycan dilinə çevirsək, bu məna ortaya çıxar:

*“Yuvanın yanında ovçunun silahı eşidiləndə
Onlar səmaya uçurlar, yazıq kəkliklər”.*

Qoşmanın sonuncu bəndinin tərcüməsinin isə orijinal ilə ciddi fərqləri var, bir sıra hallarda isə məna təhriflərinə yol verilib. Xəstə Qasım qoşmanın sonuncu bəndinin ilk iki misrasında kəklikləri «yaşıl başlı sona» adlandıraraq, onların gözəlliyini önə çəkir və onlardan aşığın dərđini gizlicə anlamalarını xahiş edir.

Tərcüməçi isə bu misraları belə tərcümə etmişdir: “Əgər sizin bir kədəriniz varsa, onu mənə deyən, nə olursa-olsun, qoy mən onu sizinlə bölüşüm”. Təbii ki, “yaşıl başlı sona” deyimini olduğu kimi ingilisdilli oxucuya çatdırmaq çətinidir. Ancaq bu birləşməni gözəllik anlayışını ifadə edən söz və söz birləşmələri ilə tərcümə etmək mümkündür. Belə söz və birləşmələr ingilis dilində çoxdur. Məsələn, “beautiful”, “nice”, “wonderful”, “charming”, “attractive” və s. Bütün bu deyilənləri nəzərə alaraq bizə görə, bu iki misranı ingilis dilinə belə tərcümə etmək olar:

«Both of you are beautiful

You can understand my secret sorrow”.

Bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarının tərcüməsi də orijinala uyğun deyil. Əgər tərcüməni Azərbaycan dilinə çevirsək, aşağıdakı məna ortaya çıxır: “Qasım xəstə deyil, o uzaq Dağıstanda öz qohumunu görməlidir, əziz kəkliklər!” Belə tərcümə şeirin məzmununa uyğun deyil. Bizə görə, bu iki misranı orijinala uyğun başqa bir biçimdə tərcümə etmək olar. Bu misraların ingilis dilinə mümkün tərcümə variantlarından birini veririk:

“We are going to part, be safe and sound

Gasim is going to Daghestan, partridges”.

Xəstə Qasımın ingilis dilinə tərcümə olunmuş ikinci şeiri “Olsun” adlanır (1, 627). Bu qoşma lirik məzmunudur. Onun bu lirik şeirində lirik qəhrəman sevdiyi gözələ qısqançlığını bildirir, onun gözəlliklərini sadalayır, onun sevgisi yolunda hər cür fədakarlığa hazır olduğunu bildirir.

Şeirin ingilis dilinə tərcüməsini araşdırmadan öncə onu da qeyd edək ki, tərcüməçi nədənsə “Olsun” şeirinin adını ingilis dilinə “Go away” (“Çıx get” və ya “Uzaqlaş”) kimi verib.

Bizə görə, Dorian Rottenberq bu qoşmanın birinci bəndinin məzmununu orijinala uyğun bir biçimdə tərcümə edib. Tərcüməçi şeirdəki bir sıra ifadələri tərcümə edərkən ingilis dilinin imkanlarından uğurla yararlanıb. Məsələn, bu bənddəki “qarğamaq” felini ingilis dilinə bir neçə variantda tərcümə etmək mümkündür. Ancaq tərcüməçi bu felin qarşılığı olaraq “to curse” (qarğış etmək, lənətləmək) felini seçmişdir. Bizə görə, bu variant doğrudur. Ona görə ki, bəndin məzmunundan aşiqin öz sevgilisindən çox narazı olduğu bilinir. Aşiq öz sevgilisini ona qarğış etməklə hədələyir və bu qarğışın ona təsir edəcəyinə inanır. Başqa bir nümunəyə baxaq. Tərcüməçi bu bənddə işlənmiş “ahu-zar” ifadəsini “nothing but woe” (“qüssə, kədərdən başqa bir şey olmasın”) kimi tərcümə edərək ifadənin orijinala uyğunluğunu saxlayıb.

Tərcüməçi aşağıdakı misraları da aşiqin ifadə etmək istədiyi məzmunu uyğun olaraq tərcümə edib:

“Siyah zülfün dal gərdəndə sərəsər

Halqa-halqa, çinbəçindən mar olsun”

“May your black tresses be turned into snakes

And not fall in dark waves to the ground below”(1, 627)

(“Qoy qara hörüklərin ilana çevrilsin və qara dalğalar kimi dalğalansın”).

Burada bir məsələni də qeyd edək ki, “qara zülfün dal gərdəndə sərəsər olması” fikrini ingilis dilində “qara dalğaların dalğalanması” kimi vermək uğurlu bir tərcümədir.

Qoşmanın ikinci bəndində tərcüməçi birinci və ikinci misraların tərcüməsini orijinalın məzmununa uyğun çevirməyə çalışıb. Bu misralarda olan “giryən olmaq”, “odlara yanmaq” birləşmələrinin məzmununu ingilis oxucusuna çatdırıb. Tərcüməçi bəndin üçüncü və dördüncü misralarının məzmununu birləşdirərək “Qoy vəfalı gözəllər sənə xidmətindən istifadə etsinlər, sən də onların qulu olub qarşılarında baş əyəsen” kimi verib. Bizə görə, bu tərcümə misraların məzmununu qismən əhatə edir.

Qoşmanın üçüncü bəndinin birinci və ikinci misrasını birləşdirərək tərcümə edən Dorian Rottenberq ingilis dilində bu məzmunu belə ifadə edib: “*Mən ruhumu doğru olan qadına verərdim və bütün həyatım boyu onun gözəlliyinə ibadət edərdim*”. Bizcə, bu cür tərcümə daha çox qafiyənin qorunması xatirinə edilib.

Bu bəndin üçüncü və dördüncü misrasının tərcüməsi isə uğurludur. Belə ki, tərcüməçi “sonsuz soy” birləşməsini (“uşağın olmasın”) “no children be born to you” kimi, dördüncü misranı isə “bağında güllər deyil, yalnız tikanlar bitsin” kimi tərcümə edib.

Qoşmanın dördüncü bəndinin birinci və ikinci misralarının tərcüməsi qənaətbəxş olsa da, tərcüməçinin qafiyə xatirinə bu misralara bir sıra əlavələr etdiyi də deyilməlidir. Ancaq bu bəndin üçüncü və dördüncü misrasının tərcüməsində ciddi uyğunsuzluqlar var. Şeirə orijinalında aşığı üz tutduğu gözəlin ərinə qarşıdır, şahmar ilanının onu çalmasını arzulayır. Daha sonra bildirir ki, ilan çalmış ərinin nələsindən onun qulaqları kar olsun. Dorian Rottenberqin tərcüməsində isə bu məzmun belə tərcümə olunub: “*Qoy sən yatarkən səni zəhərli ilan çalsın və sən dərdədən inləyərkən hamının qulağı kar olsun*”. Tərcüməçinin bu misraların məzmununu hansı səbəbdən təhrif etdiyi aydın deyil. Bizə görə, bu məzmunu olduğu kimi ingilis dilinə tərcümə etmək çətin deyil. Bu misraların ingilis dilinə mümkün tərcümə variantlarından birini təqdim edirik:

*“Let a viper bite your husband while he is sleeping
Let you be deaf when he groans with woe”.*

Qoşmanın beşinci bəndinin tərcüməsində də bir sıra uyğunsuzluqlar var. Belə ki, sonuncu bənddə aşığı sevdiyi qızla qovuşmaq arzusunu dilə gətirir, ayrılığa dözə bilmədiyini bildirir, bütün bu ayrılıq və həsrət duyğularını zaman anlayışı ilə ifadə edir. Aşığı bu ayrılıq anlarını misralara çevirərkən ayrılığın onun üçün dözülməz olduğunu bildirmək məqsədilə qoşmanın misralarında üç dəfə felin bağlama tərkibi ilə ifadə olunmuş zaman zərfliyi işlədir. Bununla da tezliklə həsrətə son qoymaq istəyini uyğun bir poetik biçimdə ifadə edir. Bu bənddə Xəstə Qasımın ustad bir aşığı olduğu bir daha görünür. Belə ki, Xəstə Qasım həsrət anlayışını poetik qəlibə yerləşdirərək “dost yolunda qalmaq”, “əl uzatmaq”, “könlü olmaq”,

“kefi durulmaq” kimi ayrılıq anlayışlarını və bu ayrılığa son qoymaq istəyini dəqiq ifadə edən birləşmələri seçmişdir.

Qoşmanın ilk dörd bəndində aşığın həsrəti, narazılığı və bu duyğulara uyğun seçilmiş qarğış tonu (“sənə qarğaram”, “işin ahu-zar olsun”, “zülfin mar olsun”, “giryən olasan”, “odlara yanasan”, “büryan olasan”, “qurban olasan”, “sənə ar olsun”, “sonsuz olasan”, “bağçanda gül açmasın”, “xar olsun”, “qiyamətdə dərin yansın”, “ərini şahmar ilan vursun”, “qulaqların kar olsun”) dəyişilərək, aşığın qarğışlarını ifadə edən söz və deyimlərdən imtina edilərək birdən-birə sonuncu bənddə alqış anlayışını ifadə edən sözlər (“əl uzatmaq”, “qol boynuna salmaq”, “kefi durulmaq”, “könlü olmaq”) və bu anlayışa uyğun poetik biçim seçilir. Aşıq “əl uzatmaq”, “qol boynuna salmaq”, “kefi durulmaq”, “könlü olmaq” kimi müsbət enerji yaradan, qovuşmaq istəyini ifadə edən, həsrətə son qoymaq arzusunu bildirən söz və ifadələrlə qoşmanın bədii gücünü artırır və məzmunu uyğun poetik don bəçilir. Xəstə Qasım həsrətin sona çatmasını bəndin sonunda poetik birdillə və milli düşüncəyə uyğun olan “bizə gələn ayaqların var olsun” alqışı ilə ifadə edir:

*Xəstə Qasım dost yolunda qalanda,
Əl uzadıb qol boynuna salanda,
Kəfin durulanda, könlün olanda,
Bizə gələn ayaqların var olsun. (5, 28)*

Bizə görə, tərcüməçi bu deyilən məzmunu ingilisdilli oxucuya çatdırma bilməyib. Tərcümədə Xəstə Qasımın bu bənddə dedikləri belə səslənir: “*Xəstə Qasım elə yalqız və qəmğindir ki, əgər sən gəlsən, onu qucaqlasan, o şad olacaq. Bütün bu dediklərimə mən bunu da əlavə etməliyəm ki, bizə gəl və mən sənə yaxşı tale arzulayacağam*”. Göründüyü kimi, bu tərcümə istər tərcümə texnikası, istərsə də məzmun baxımından orijinaldakı mənadan çox zəifdir.

Bu gün biz Azərbaycan aşıq şeirinin sistemli, ardıcıl və mükəmməl tərcümə kitablarına sahib deyilik. Elə buna görə də, Azərbaycan folklorunun, bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinin tanınması sahəsində böyük bir boşluq vardır. Bununla birgə, ara-sıra tərcümə olunmuş aşıq şeir nümunələrinin tərcüməsi də qənaətbəxş deyil. Belə ki, bu tərcümələr bir sıra hallarda folklor mütəxəssisi olmayan, Azərbaycan dilini bilməyən, Azərbaycan mədəniyyətindən xəbərsiz şəxslər tərəfindən tərcümə edilmişdir. Ona görə də, aşıq şeir nümunələrinin tərcüməsində çox sayılı qüsurlar, yanlışlıqlar və təhriflər özünü göstərir. Bu isə Azərbaycan milli düşüncəsinin olduğu kimi tanınmasında ciddi problemlər yaradır. Bu göstərdiyimiz qüsurlar bir sıra ciddi səbəblərlə bağlıdır. Biz bu qüsurları aradan qaldırmaq, Azərbaycan aşıq şeirinin, bu yolla da azərbaycanlıların kimliyini dünyaya olduğu kimi çatdırmaq məqsədi ilə bir sıra işlərin görülməsini zəruri sayırıq. Bu işləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- Azərbaycan aşıq şeir nümunələrinin ingilis dilinə sətri və bədii tərcüməsini hazırlamaq;

- Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında işlənmiş folklorla bağlı terminlərin ingilis dilində lüğətini hazırlamaq;
- Aşıq şeir nümunələrinin tərcüməsi ilə birgə ingilis dilində şərhlərini də hazırlamaq;
- Azərbaycan aşıq sənəti ilə bağlı yazılmış ciddi araşdırmaları ingilis dilinə tərcümə etmək;
- Folklor nümunələrinin xarici dillərə tərcüməsi ilə bağlı dünya təcrübəsini öyrənmək və tətbiq etmək;
- Folklor nümunələrinin tərcüməsi ilə bağlı beynəlxalq konfranslar keçirtmək, xarici mütəxəssisləri bu işə cəlb etmək;
- Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı ilə ingilis folkloru arasında müqayisəli elmi araşdırmalar yazmaq;
- Azərbaycan aşıq şeirinin, ümumilikdə Azərbaycan folklorunun ingilis dilinə tərcümə olunmuş nümunələrinin İnternet səhifəsini hazırlamaq.

Bilindiyi kimi, folklor yazılı ədəbiyyatdan müəyyən qədər fərqlənir. Çünki yazılı ədəbiyyatda bəzən elə olur ki, müəyyən subyektiv səbəblər üzündən o qədər də tanınmayan, ikinci, üçüncü dərəcəli şair və yazıçıların əsərləri müxtəlif xarici dillərə tərcümə edilir (müəllifin yaxın adamlarının və ya dostlarının köməyi ilə, yaxud əsərdə həmin əcnəbi xalqlar həyatı və tarixi ilə bağlı maraqlı hadisələrin olması üzündən və s.), ancaq daha tanınmış və istedadlı şair və yazıçıların əsərləri kənarda qalır. Folklor isə müəllifdən asılı olmayaraq öz müstəqil həyatı ilə yaşadığından və eyni dərəcədə bütün xalqa məxsus olduğundan burada elə bir “ayrı seçkilik” olmur. Ona görə də Azərbaycan folklorunun digər xalqlar arasında təbliği hər bir vətənpərvər Azərbaycan ziyalısının borcudur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azerbaijanian Poetry (classic, modern, traditional). Edited by M.Ibrahimov. Moscow, 1969, 662 p.
2. Azerbaijanian Prose. Moscow, 1977, 621 p. 128
3. Xalqın söz xəzinəsi. (tərtibçi: P. Əfəndiyev) Bakı: Maarif, 1985, 268 s.
4. Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms. Edited by Martin H. Manser. Edinburgh, 1990, 405 p.
5. Xəstə Qasım. 46 şeir (tərtib edən: S. Paşayev). Bakı: Gənclik, 1975, 64 s.

